

INDEKS KNJIGA

Solomon Markus: »MATEMATIČKA POETIKA«

»Nolit«, Beograd, 1974.

Još su ruski formalisti okupljeni u OPOJAZ-u (»Kružolku za istraživanje poetskog jezika«) ispitivali pesništvo i njegovu jezičku praksu spram jezičke prakse kakvu nalazimo u drugim ljudskim delatnostima. Sparivali su ili suprotstavljali pesnički jezik sa npr. egzaktним jezikom nauke, otkrivali veze i razlike, i tako na verodostojan način dospievali do opisa i određenja poetskog jezika i njegove strukture.

Sa sličnih pozicija, imajući tako uvid u jednu u najmanju ruku poluvekovnu tradiciju, u skup ekstrapoliranih iskustava i postignutih rezultata, polazi i savremeni rumunski lingvist Solomon Markus u svojoj poslednjoj nedavno i na srpskohrvatskom izišloj knjizi *Matematička poetika* kada pokušava da izradi matematički model pesničkog jezika. Pre svega, opozicija *pesnički jezik/naučni jezik* za njega predstavlja na semantičkoj ravni oblik jedne temeljnije: *konotacija/denotacija*. Dakle, »multi jezik« po kojem se razmerava »ekscenričnost« poetskog jeste naučni ili njegov najviši oblik matematički jezik. Istovremeno, dihotomije koje možemo nazvati i »pomacima« (*ecarts, fr.*) u odnosu matematičkog i pesničkog jezika se modeluju matematičkim operativnim simboličkim aparatom koji utvrđuje algebarsku, isprekidanu strukturu naučne semantike i topološku, neprekidnu strukturu pesničke. Tako se u Markusovoj knjizi prožimaju, u stvari, dva nivoa ispitivanja: spoljašnji i unutrašnji. Prvi daje osnovu za razlike i sličnosti autonomnih konkretna dva jezika; drugi pokazuje imanentnu zajedničnost naučnog i pesničkog jezika po matematičkoj prirodi. Utoliko je Solomon Markus uspeo da opovrgne praksu poređenja pesničkog jezika sa svakodnevnim govorom i overi bitnu prednost poređenja sa naučnim jezikom.

Što se tiče opštih aspekata izučavanja književnih tekstova matematičkim metodama, Markus se odlučuje za jednu *statističku* retoriku. U osnovi je pesničke figure, veli autor, da se nalazi u situaciji koja je statističke prirode. Na tom mestu tada stupa primena teorije verovatnoće i informacije, ali isto tako i teorija grafova i teorija kodova. I onda je nemoguće izbeći radove Maksa Benzea i Abrahama Mola, što je činjenica koja ovo delo svrstava u sklop jedne određene struje u savremenim estetičkim i poetičkim istraživanjima.

S druge strane, ne smeju se zanemariti i oni elementi koji ovu knjigu ipak bar nekako izdvajaju od postojećih pokušaja i rezultata iz istog područja. Prvi put se opsežnije i sistematičnije u matematičko proučavanje književnosti uvodi teorija skupova i topologija, kao i nekoliko tekovina više algebre. Insistirajući na logičkoj strukturi pesničkog jezika i figura koje on podrazumeva (u vezi toga treba podsetiti na radove francuskog teoretičara Žana Koena, kao i na lionsku grupu μ), insistirajući na nekim strukturalnim vidovima poetskog tkiva, Markus sa pomalo pionirskim oduševljenjem i uverenjem pokazuje da se i neki naizgled drugačiji pristupi odlikuju blizinom jednog procesa matematizacije i da utoliko pripremaju obilan materijal za konačno sazdanje matematičke poetike kao stroge, naučne discipline.

Pomenimo da poslednje, osmo poglavlje knjige u stvari sačinjava njen poseban deo jer je posvećen konkretnoj matematičkoj analizi pozorišta. Ovaj odeljak je već stoga zanimljiv ako znamo da danas gotovo da ne postoji nekih celovitijih radova matematičke analitike teatarske umetnosti.

Neosporno je da je Markusova *Matematička poetika* najpre jedna iscrpno informativna knjiga u domenu postojećih radova i naučnog mišljenja i usmerenja ovakve vrste u svetu i, s druge strane, hrabar korak napred u otvaranju mogućnosti da se nepozirnost poetskog dela i njegovog jezika pristupi sa najrigoroznijim instrumentalijumom, pristupi *more mathematico*.

Jovica Aćin

BOSKO PETROVIĆ: »RAZGOVOR O TAJNAMA«

»Minerva«, Subotica—Beograd, 1974.

»Razgovor o tajnama« je sedma knjiga novosadskog književnika Boška Petrovića, liričara, esejiste i proznog pisca. Ranije njegove knjige poezije »Zemlja i more« i »Rujsk«, zbirka pripovedaka »Lagano promiču oblaci« za koju je dobio Zmajevu nagradu, roman »Dnevnik nemačkog vojnika«, kao i roman »Dolazak na kraj leta« i esej o Brojgelu »Dan među slikama« povodom, motivom, temom i tendencijom su različite no prepoznatljive britkim misaonim tokom i rečenicom istog pisca. Intelektualan, a ipak neposredan jezik inspiriše se i nastavlja na postupak i stilistiku Marsela Prusta i Tomasa Mana, Isidore Sekulić i Veljka Petrovića. Ritmično kruženje i variranje misli tka meditativni sistem, gradi i pročišćuje stil do perfekcije. Ponekad dokumentarnim, ponekad psihološkim, ali uvek minucioznim postupkom. Događaji, predmeti, određena psihološka stanja samo su povodi i gotovo slikarski po tezi koji se literarno-strpljivo razlažu, osvetljavaju i zatamnjuju, komentarišu i umnožavaju sve novijim pitanjima i skeptičnim odgovorima. Površnih literarnih efekata u prozi Boška Petrovića nema.

Svaka od jedanaest priča, koliko ih sadrži »Razgovor o tajnama«, zapravo je podjednaka avantura i za pisca i za čitaoca. Čak i onda kada nema mnogo spoljnog događanja kao u pripovesti »Plod«. To se postiže stanovitim lirskim štimungom u kojem se prepoznaje liričar i pesnik »Rujsk«. »Zemlje i mora«.

Pojedinac, čovek, individualnost je kod Boška Petrovića višeslojna prizma koja zrcali farom reči i misli, jasnim slikama i nepoznanicama, unutar sebe kao i oko sebe. Doslednost poput literarne teze, anti-teze i sinteze. Zavidna je čistota filozofičnosti ove proze mišanje.

Veristički i filozofski relativizam i skepticizam je okosnica, literarna trijada, makro-tema rata u »Dnevniku nemačkog vojnika«, i mikro-tema svakodnevice (uslovno rečeno) u »Razgovoru o tajnama«. Ratni kaos i logorski život »Dnevnik« otvara i postavlja jednostavna, ljudski-dramatična pitanja i drugima, i sebi. I nasilnicima, i žrtvama. I pobednicima, i poraženima.

Relativizam svakodnevice prožima i konsekventno je sproveden do kraja u »Razgovoru o tajnama«. Ljkovi su dati i tumačeni u stanjima i situacijama u kojima rat, stradavanje, nije ni u primisli. Ličnosti, njihovi duhovni životi i socijalni mizansceni stopljeni su u jedno. Skrućeni poput kipa. To je mir ili skriveni nemir šetača, ali i reke (kod koje se geografija i istorija podrazumeva), čamca, mora i nepoznatog vojedince koji saučestvuje. Otkrivajući mikrokosmos onoga što se obično neopaženo zaobide ili zgazi, otkrivaju se takođe bitni, esencijalni oblici i praoblici, strujanje, kaos, nevidljiva zakonitost i spontanost. Makro-događanje, kao što je svetski rat, zaošćava orkanskom brzinom kojoj se je dinka instinktivno opire ili podaje. Rat psi-

hološki melje velike i male. Nevidljivu ili jedva vidljivu situaciju svakodnevnice pokreću smrtnici sami. Antimitijski. U zavisnosti od moći opažanja svakog ponaosob i različitih, osobnih senzibiliteta. I zato je proza »Razgovora« anti-mitska i moderna, sa svim nijansama življenja i saučestvovanja etičkog i bivstvajućeg.

Petko Vojnić Purčar

EDUARDAS MEŽELAJTIS: »PLAVA ZVEZDA VELIČINE ZRNA«

Književna zajednica »Petar Kočić«, Beograd, 1974.

O pesniku Eduardasu Meželajtisui se govori kao o najboljem litvanskom i jednom od boljih sovjetskih pesnika ovoga veka. U poeziji se javio rano, prvu knjigu objavljuje 1944. godine u Moskvi, a 1962. godine za zbirku pesama »Čovek« dobio je najveće priznanje u SSSR-u — Lenjinovu nagradu za književnost.

Nešto Meželajtisovih stihova imali smo prilike pročitati u našim književnim listovima i časopisima poslednjih godina. Ovde se, međutim, susrećemo sa pesnikom i njegovim delom neuporedivo šire. Na prostoru od 120 stranica pesnik Momčilo Đerković je napravio izbor iz pet najvažnijih Meželajtisovih knjiga pesama: »Čovek«, »Karusel«, »Lirske etide«, »Noćni leptir« i »Aljeljunaj«. Predgovorno slovo napisao je Meša Selimović, koji žali što je prevodjenje poezije nesavršena i nemoguća radota, što je uvek oštećenje poezije i pesnika, ali i jedini način da upoznamo svoje daleke savremenike, poezije, velike kao i Meželajtisova, koje izazivaju poštovanje.

Selimović je stvaralački i ljudski osetio ovu poeziju u kojoj nema retka bez čoveka, bez one prožimajuće topline koja sve ljude spaja i čini jednim bićem, bićem sveta i bićem Vasiona. Meželajtisov čovek nije biće jedne stvarnosti, to je biće svih stvarnosti podjednako, biće koje u svim stvarnostima teži onoj jednoj: slobodnoj i neopkupljivoj, stvaralačkoj i prozračnoj. Mnogo je pesama u ovoj knjizi u kojima se Meželajtisov čovek ogleda kroz epohe u kojima je uvek bilo lepote za čoveka, ali u kojima je bilo i neuporedivo više tiranije i opakosti. U pesmi »Koloseum« pesnik čuje bolne i razdiruće ljudske krikove, vidi urlik koji lebdi, orvene ognjeve »u očima žrtava i krvnika«, tumara po areni bola i strasti, areni koja je »nalik na nekakvu vrtešku (u koju se upleo čovek) pa ne nalazi izlaz ni lek«, areni »Gde je večna vatra gorela, / gde se s telom rimovao mač«, gde je »drug druga klatov vekovima«, i to je mračna slika jedne epohe u kojoj je čovek bio i bog i životinja. Koloseum pesnik tako nosi u svojoj ljudskoj duši, u razumu. Ali zato mramor grčke antike doživljava sasvim drukčije: kao izvorište najširih stvaralačkih mogućnosti, početni plamen pobeđe lepote i ljudskosti. »Pred tom sunčanom kolevkom / Padam na kolena«, kaže pesnik obraćajući se antičnosti:

*Ovde je čoveča misao visoko
Rasla i jačala neprekidno...
Tragove lepe čovečnosti
Nalazim svakim pogledom.
Povijuša vijuga iznad kolonada
I nestaje u plavoj visini.
I u skulpturama Mikelandelovim
Produžava se ista misao,
I u Rodenovim linijama svetli
Ta misao.
I na platinama Pikasoa...
Povijuša se pruža i povija
K svemu što je čisto i lepo.*

Antičnosti stare Grčke pesnik se klanja kao materi zaljubljenju u mramorni ritam bez koga »Ne bi stvorili ni zemunicu, / Ni mramor Rima, / Ni Modiljanijak«, bez koga se, pesnik veli, čovečanstvo možda ne bi izvuklo iz lavirinta ni probudilo iz dečjeg

sna. Ovde u podnožju mermernih ploča, čoveku, kaže pesnik, velika misao kao pti- ca sleće na čelo i »U njegovim očima sja visina / Ta modrina / Gde je čisto i sve- tlo«.

Visina i vedrina neprestano se u Me- želajtisovoj poeziji prepliću sa zemaljskim okviriima u kojima boravi čovek. I na tu temu Meželajtis će napisati možda najbolju svoju pesmu: poemu »Harfa«. Kroz jedana- est pesama ove poeme, kao kroz jedanaest spratova svetlosti, osvetljava se poreklo čoveka i bića, zajedništvo postojanja u pro- storu, traži se i pesnički nalazi koren po- četku da bi se u jedanaestoj pesmi dospe- lo do vrhunca svečanosti i tajanstva, smi- sla i zagonetke.

Meželajtisova poema ostavlja snažan utisak na čitaoca koji se pod njenim svodovima zatiče čudno približen svetu i nje- govim promenama. Beskraj je ovde smisa- oniji i još beskrajniji, sve je jedno neiz- merno pupljenje i klijanje, rast, a čovek tamna i svetla biljka koja mora da odlu- či. Život ili smrt, ništavilo ili postojanje, beskraj ili nevidljivo pepelište. Ali kako se odlučiti? Je li dovoljno reći: život, več- nost, beskonačnost? Nije, kaže pesnik, os- talim svojim pesmama. Nije, odluka nije rečima, ona je u akciji. Ona je u istreb- ljenju ratovanja i ubijanja, u sjedinjavan- ju ljudi i zemalja, u voljenju, u otkriva- nju nepoznatog, u saznavanju nesaznatliji- vog. Ona je i u poljupcima koji su kao so slatki, no »za tu so sam tako tugovao«, ona je jasna pesnikova misao da »Ja — ži- vim / kao kap na ovaj svet... / Doći će dan — u plavet / mene će vetar odneti«, da je život jedinke ograničen i rasturanje neiz- bežno, ali to nije uzaludnost ako je ta kap kapala rastačući bregove i stenje, ako je njeno postojanje udvostručilo saznanjem i otkrićima silu novih kapi.

Susret s poezijom ovog pesnika je sus- ret koji ostaje trajno naseljen razumevan- jem i lepotom. U Meželajtisovoj poeziji ima ponekada narativne komotnosti, koju možda rađa nedovoljnost prevodilačkih moći, ima poznatih pesničkih oblika i re- šenja, ali suština je važna, a ta Meželajti- sova pesnička suština je orveno ljudsko sr- ce koje je zaljubljeno u beskraj i Vasionu, ali koje ni ražana pastirska ljubav nije napustila.

*Negde ovde
kraj oniskog panja
u tišini punoj ljubavi i uzdanja
čula je priroda mene —
pesnika svojih poljana —*

kaže Meželajtis prepun ljubavi za rodni kraj, za livade i polja gde je učinio prvi korak, koje su mu u oči ušle za svagda, gde se formirao njegov karakter zemaljski i ražani, gde »zlatna kulkavica živi, / mnogo leta oplakujuć: me...« Takav pesnik odista može reći, a da to ne zvuči deklarativno, lažno, isforsirano: »Srce svoje duboko ču- vam u grudima — / jer bez srca šta mogu poete?«

Ova poezija zaista liči na polje dugih i dubokih brazda u kojima je zasejano se- me čovekovih ljubavi i nadanja. Jedna od tih brazda posvećena je ženi koju pesnik u mislima vidi, kao na Direrovom platnu, zemaljsku, grešnu, običnu, pod zelenolistim drvećem, nagu, pokrivenu listom antičkih statua, belu i vitku poput ribe, s plodom jabuke među tankim prstima, zatim kao nebesku plavet — svetlo i jasnoću, u proz- račnim dubokim bojama neizrecive čistote, kao na Rafaelovim platnima, tu koja čuva zemlju i zrno, kao Mona Lizu, zemaljsku i nezemaljsku, kao kod Renoara, jednu i uvek drugu, kao i dani različitu, uzvišenu, grešnicu i sveticu istovremeno, no uvek sa- mo tu koja mu je neophodna upravo tak- va: nebeska i zemaljska, nestvara i večna, sva lepota koja »uzleće, raširenih krila, raz- goneći sitnih misli roj«, izazivajući samo misli dostojne čoveka, poeziju i lepotu stva- ranja kojima vreme ne može ništa, ni pro- laznosti, ni crne ptice pod kojima stoji:

*Stoji čovek.
On ovenčan i večan.
Iz veka u vek
luk i strela.
Crna ptica
nad čovekom.
I stoji čovek.
Stoji čovek.
Stoji čovek.*

Njegova upornost je velika, ali bi brzo postali prah i zemlja bez stvaralaca kakav u ovo naše vreme, u ovoj našoj savreme- nosti, u velikoj koloni drugih, jeste i Me- želajtis.

Dragoljub Jeknić

BRAŠNJO ISTVAN: »NOSE LI GA SPA- LITI?«, »SOCIOGRAFIJA«

»Forum«, Novi Sad

Knjiga Istvana Brašnjoa *ÉGETNI VIS- ZIK ILI NOSE LI GA SPALITI? I SZOCIO- GRAFIJA ILI SOCIOGRAFIJA* dopunjuju i razdujuju poetski svet naznačen već u nje- govim ranijim knjigama poezije *ARNYEK ÉS FU (SÉNKA I TRAVA)*, *ÜRES KIRÁ- LYOK (PRAZNI KRALJEVI)*, kao i u knji- zi *KÖNNYUATLETIKA (LAKA ATLETIKA)*. Brašnjo nije pesnik strogo odbira motiva, teme i poetske reči valerijevskog tipa, niti je pesnik egzotične flore i faune i napre- gnutе metaforike poput Juhasa Ferenc. Brašnjo je pesnik obične svakodnevice, vi- đene u diskretnom i razbacanom mozaiku. Tek nizovi pesama čine završene celine, me- taforu i antimetaforu. Poetika ovakvog pe- sništva čini se skromna, »neambiciozna«, bez velikih zanosa, kao poezija »periferije«, pesničkih otpadaka. Za pisanje ove poezije potrebno je samoodricanje u estetskom as- pektu, strpljenje u psihološkom i nepresu- na vera da je život ovozemaljski, u sadaš- njici, jedini ljudski izbor, izlaz, pakao i raj. Sadašnja realnost, kao bitak Brašnjo- ove poezije, i realnost same njegove poezije, isključuje sasvim hrišćanske i metafizičke poruke. Ali, u isti mah, Brašnjoova poezi- ja nije antipoetska u odnosu na klasičnu liriku, kao poezija Brane Petrovića na primer, jer nije dovoljno estradna niti hu- morno-ironična. Ironična nit Brašnjoove poezije je duboko u tkivu same pesme, i to nije ironija šaljivca, već ironija zamiš- ljenog skeptika. Tematski odbir u knjizi *NOSE LI GA SPALITI?* pesnika Brašnjoa je gotovo epske širine. Ono bitno, struktu- ralno što odvajа Brašnjoovu poeziju od puke, idilične tradicionalnosti je jezik i ni- jansirana metafora.

Značaj jezika i odnos prema njemu dominira i u knjizi *SOCIOGRAFIJA*, koja je, uistinu, poetska sociografija seoskog de- tinjstva i prisecanja — starog seoskog ne- ženje na balu, čestitanja u raznim prilikama, biskupa na selu, porodice koja polazi na vašar, lekara na salašu kod umirućeg, dečurlije na vetru, noćnih sati, iznenadne jutarnje hladnoće, vražjeg mlina, plavih koraka, malih koraka i dućanskih jabuka, širokih pašnjaka, igle i konca, američkog paketa, lekocije, igre i lopte, kao i davnih znanaca: Krste pekara, Antala živodera, starog Korčika, oca Danija, Gavre kočijaša, gazde Tamaša, svinjar Joške, Ciganina Mi- še i toliko drugih stvarnih i nestvarnih li- kova. Sociografiju lokalnog i intimnog Bra- šnjo transponuje i nadgrađuje do poetskog i univerzalnog. I tu je ono čudo jezik koje sve postiže i dostiže. Ali jezik, ostajući na- pet, poput strune na skupocenoj violini, sam sebe stvara i poništava.

A što se tiče prevodenja takvih pesama, bez obzira na kojem su jeziku ispevane, re- zultati su minimalni. No, to je sudbina svih pesnika koji jezikom, a manje idejama i po- rukama, daju prednost.

Petko Vojnić-Purčar

HRONIKA

IZVEŠTAJ O RADU DRUŠTVA KNJI- ŽEVNIKA VOJVODINE

Godišnja skupština Društva književnika Vojvodine održana je 2. februara ove go- dine. Upravni odbor podneo je izveštaj o dosadašnjem radu, mada je isti bio prihva- ćen 26. septembra 1974. godine na Plenumu u Kanjiži. U 1974. godini osnovane su sle- deće komisije: Komisija za pijemanje novih članova; Komisija za socijalna pitanja, sta- tus i penzijski staž; Komisija za medure- publičku i međunarodnu saradnju; Komi- sija za akcije i manifestacije i Komisija za saradnju i koordinaciju sa sredstvima ma- sovne komunikacije.

U uvodnom delu navedeno je nekoliko problema: pitanje doma, kancelarijski i klupski prostor, (Društvo književnika nema ni svojju adresu) pitanje malih finansija (što znači i nemogućnost realizovanja mno- gih akcija).

Komisija za međunarodnu i medurepub- ličku saradnju

U okviru saradnje pisaca Jugoslavije i Saveza mađarskih i čehoslovačkih pisaca dato je posebno mesto, ne samo manifes- tacionog, već i akcionog programa; u raz- govoru sa generalnim sekretarom Saveza mađarskih pisaca Imreom Dobozijem i se- kretarom za međunarodnu saradnju istog Saveza Garai Gaborom i Tomislavom Ke- tigom, Ferencom Deakom i Radetom Obre- novićem. Dogovoreno je da se u sledećoj godini vrši razmena književnog časopisa »Fonras« (Izbor) iz Kečkemetu sa književ- nim časopisima iz Vojvodine (Ulaznica i Uzenet). Ova saradnja časopisa uključila bi i razmenu po tri urednika.

Prevodilac Judita Šalgo boravila je u Budimpešti a Ivan Banjai bio je učesnik na Kongresu književnih kritičara, takođe u Budimpešti, a predstoji i boravak dva mla- đa književnika u koloniji u Mađarskoj. Stal- ni kontakt dva grada: Pečuja i Subotice i dalje će se odvijati; ove godine je Pečuj posetio Janoš Urban, i tom prilikom vođe- ni su razgovori o daljoj saradnji u 1975. godini.

Saradnja sa Savezom čehoslovačkih pi- saca potpisana je u Pragu, gde je naš pred- stavnik Mihailo Hanpanj izneo predloge za bolju i širu saradnju Saveza čehoslovačkih pisaca sa Društvom književnika Vojvodine. No, i pored poziva Društva književnika Voj- vodine, upućenog Savezu čehoslovačkih pi- saca da pošalje svog predstavnika na XXII Književnu koloniju u Kanjiži, do ovog nije došlo iz nepoznatih razloga; a zbog nea- žurnosti Saveza književnika Jugoslavije u Skoplju, takođe nije došlo do saradnje. Sla- vko Almažan nije otputovao u Rumuniju, i pored toga što sprema antologiju savreme- ne rumunske poezije, i na sva insistiranja Društva književnika Vojvodine.

Dura Papharhai je, kao predstavnik Društva književnika Vojvodine, u Moskvi vodio razgovore sa Savezom sovjetskih pi- saca, kako bi saradnja bila intenzivnija.

Dr Tibor Varadi učestvovao je na kon- gresu u Velsu i o svom boravku izvestio je Društvo književnika Vojvodine, a na Me- đunarodnom kongresu prevodilaca u Nici boravili su Olga Trebičnik i Ksenija To- mašev.

Savez književnika Jugoslavije je prili- kom potpisivanja protokola u Varšavi, pred-